

KARABAĞ EKONOMİSİNİN GELECEĞİNE BAKIŞ: SÜRDÜREBİLİR KALKINMA MODELİ¹

Gündüz Camalzade²

Bakü, Bakü Devlet Üniversitesi, gunduzcamalzade@bsu.edu.az, ORCID: 0000-0001-7523-7836

Makale Bilgisi

Makale Tarihsel Süreci:

Geliş Tarihi: 08/12/2022

Düzeltilme Tarihi: 16/12/2022

Kabul Tarihi: 29/11/2022

Anahtar Kelimeler:

Karabağ, ekonomi,
kalkınma, potansiyel

JEL Kodları: R58

Özet

2020 tüm dünya ülkeleri için zor bir yıl oldu. Pandemi ve küresel ekonomik kriz, büyük ölçekli planlı politikaları ertelemek ve harcamaları dengelemek zorunda kalan çoğu ülkenin ekonomik durumu üzerinde ciddi bir etki yarattı. Ancak tüm ekonomik, sosyal ve sağlık sorunlarına, savaşın yol açtığı maddi hasara, sayısız ve çeşitli mali maliyetlere rağmen Azerbaycan devleti ve halkı pandemi paralelinde Ermeni saldırganlığını geri püskürtmüş ve özgürleşmek için bir karşı taarruza geçmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik ilerlemenin niteliksel olarak yeni aşamasındaki ana hedeflerinden biri, kamu yaşamının tüm alanlarının modernizasyonu yoluyla gelişmiş ülkeler saflarına katılmaktır. Deneyimler, belirli hedeflere dayalı bir strateji ve vizyon sistemi olmadan, ekonomik alanda ve uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesinde yüksek sonuçlar elde etmenin imkansız olduğunu göstermektedir. Bu ve diğer hedeflerin başarılı bir şekilde uygulanması, derin ekonomik düşünceye sahip güçlü siyasi liderler sayesinde mümkündür.

A LOOK AT THE FUTURE OF THE KARABAKH ECONOMY: SUSTAINABLE DEVELOPMENT MODEL

Article Info

Article history:

Received: 08/12/2022

Revised: 16/12/2022

Accepted: 29/12/2022

Keywords: Karabakh,
economy, development,
potential

JEL Codes: R58

Abstract

2020 has been a difficult year for all countries of the world. The pandemic and the global economic crisis have had a serious impact on the economic situation of many countries, which have had to postpone large-scale planned policies and balance spending. However, despite all the economic, social and health problems, the material damage caused by the war, and the numerous and various financial costs, the Azerbaijani state and people repulsed the Armenian aggression in parallel with the pandemic and started a counter-attack for liberation. One of the main goals of the Republic of Azerbaijan at the qualitatively new stage of socio-economic progress is to join the ranks of developed countries through the modernization of all spheres of public life. Experiences show that without a strategy and vision system based on specific goals, it is impossible to achieve high results in the economic field and in the realization of long-term goals. The successful implementation of these and other goals is possible thanks to strong political leaders with deep economic thinking.

¹ APA: Camalzade, G. (2022). Karabağ Ekonomisinin Geleceğine Bakış: Sürdürülebilir Kalkınma Modeli, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 3, (2), 32-42.

GİRİŞ

2003 yılından bu yana milli lider Haydar Aliyev'in belirlediği kalkınma stratejisini güvenle takip eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, geçtiğimiz 18 yılda ülkemizi Güney Kafkasya bölgesinin en etkili devletlerinden biri haline getirdi. 2003-2020 yıllarında ülkenin siyasi ve sosyo-ekonomik yaşamında temel değişiklikler yaşanmış, ekonomi politikasında esneklik sağlanmış, paralel yapısal değişiklikler ve kurumsal reformlar belirli hedeflere ulaşmayı sağlamıştır.

Tarihi ve kültürel değerlerin yanı sıra kurtarılan alanlar zengin bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bu toprakların ülke ekonomisine entegre edilmesiyle yaratılan yeni ekonomik değer, Azerbaycan devletinin tüm mali maliyetlerini kat kat aşacak ve tereddütsüz ve özel mali gerilimlerle devam edecektir. "Azerbaycan 2030: Sosyo-Ekonomik Kalkınma İçin Milli Öncelikler" stratejisinde Karabağ'ın dirilişinin gerçekleşmesiyle bağlantılı olarak, daha önceki dönemlerde olduğu gibi işgalden kurtulan topraklara dönen halkın güvenli yaşamasının sağlanması gerektiğinden bahsedilmektedir. Hazırda bölgenin ekonomik kalkınması için Füzuli ve Zengilan, Laçın hava limanı projeleri yürütülmektedir. Aynı zamanda Fuzuli ilçesinde Horadiz-Aghband demiryolu hattı yeniden yapılandırılarak kurulmaktaki asıl hedef Azerbaycan'ı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne, Azerbaycan'ı Türkiye'ye ve Rusya'yı Türkiye'ye bağlayan bir koridor açmaktaki ciddi siyasal tutumudur. Cebrayil'de "Araz Vadisi Ekonomik Bölgesi" Endüstri Parkı, "KamAZ" OJSC ve "Ganja Otomobil Fabrikası" Üretim Birliği ortak hizmet merkezi, elektrik kavşakları ve 700 km transit yol altyapısı, Türkiye ile birlikte Zengilan ilçesinde "Dost Agropark" akıllı tarım kompleksi gibi iri projeler yürütülmektedir.

Kurtarılmış bölgelerin ekonomik potansiyeli, bu bölgelerin tüm geniş potansiyeline ilişkin çeşitli çalışmalarla açıklanabilir.

AZERBAYCANDA KURTARILMIŞ BÖLGELERİN EKONOMİK POTANSİYELİ

Azerbaycan hükümeti, yedi bölgenin aktif gelişiminin tüm Karabağ ülkesi için ekonomik kalkınmanın itici gücü olacağından emin.

Toprakların işgali Ermenistan'a önemli ekonomik faydalar getirmedir. Bu alanlar yer altı ve yerüstü doğal kaynaklar açısından zengin olmalarına rağmen, demir dışı metal cevherleri, altın, cıva, kromit, perlit, kireç, mermer, akik, maden suları vb. gibi geniş bir mineral yelpazesine sahiptirler. geniş bir tatil potansiyelinin yanı sıra Ermenistan bu potansiyelden hiçbir zaman tam olarak yararlanamadı. Evet, Kelbecer ve diğer bölgelerde madenlerimiz el yapımı yöntemlerle yağmalanıyor ve çevreye zarar veriliyor. Bu nedenle sorumlulardan hesap sorulacaktır.

Yedi ilçe, 7.500 metrekareden fazla ve 1990'larda 600.000'den fazla Azerbaycanlının kaçtığı alan. Bunların yaklaşık %60'ı geleneksel olarak tarımla uğraşılıyor ve çoğu potansiyel geri dönenlerin tekrar yapmak istediği şey de bu. Aynı zamanda, yetkililer henüz kapsamlı bir geri dönüş potansiyeli tahminini yerine getirmedi. Örneğin, Laçın bölgesi sakinleri Azerbaycan'ın 70 bölgesine yerleşti ve son otuz yılda birçoğu kentsel çevrede "büyümeyi" başardı. Tüm sosyal altyapı, evler ve işler görünürken, asıl soru onları geri almanın mümkün olup olmayacağı. Azerbaycanlıların büyük çoğunluğunun, birinci Karabağ savaşında terk etmek zorunda kaldıkları topraklara dönme konusundaki ateşli arzuları, bugüne kadar Azerbaycan'da bir aksiyom olarak kabul edilmektedir.

Ermenistan 2020 yılına kadar işgal altındaki topraklarda 30 küçük hidroelektrik santrali (HES) kurmayı planlansa da, bunlardan sadece 16 tanesi devreye alındı. Bu HES'lerin toplam kapasitesi, 1976 yılında işletmeye alınan 50 megavat kapasiteli Sarsang HES seviyesindedir. Sugovuşan'ın Azerbaycan Ordusu tarafından işgalden kurtarıldığını ve bölgedeki Madagiz 1 ve Madagiz 2 HES'lerinin dolaşımından çıktığını ve mevcut kapasitenin daha da azaldığını dikkate alırsak. Genel olarak işgalden sonra Karabağ'ın enerji sistemi Ermenistan'a bağlıdır ve üretilen elektrik toplam talebin yüzde 30-40'ını karşılayabilmektedir.

Azerbaycan'da son yıllarda ekonomik alanın geliştirilmesi için yapılan birçok çalışmaya rağmen, büyük turizm potansiyeline sahip işgal altındaki Karabağ ve komşu bölgeler bu süreçlerin dışında bırakılmıştır. Ama şimdi eşsiz doğal güzellikleri, temiz havası, şifalı kaynakları ve tarihi eserleriyle topraklar nihayet özgürlüğüne kavuştu. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bugün en çok tartışılan konulardan biri, bir devlet stratejisi oluşturmanın, altyapıyı ve cazibe merkezlerini restore etmenin çok önemli olduğu kurtarılmış alanlarda turizm potansiyelinin geliştirilmesidir.

Ancak Azerbaycan halkının kültürel ve tarihi eserlerinin yanı sıra doğaya karşı işlenen suçların bu topraklarda yıllardır devam ettiği bilinmektedir [1]. Ağdam'ın bu anlamda en çok etkilenen şehirlerden biri olduğu ortaya çıktı. Ağdam'da, bir zamanlar dünyanın en büyük ikinci müzesi olarak kabul edilen Ekmek Müzesi'nin bugün sadece iki duvarı kalmıştır.

Ermenistan'ın uluslararası güçlerin desteğiyle yaklaşık 30 yıl boyunca Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmesi ülkemiz için bir "jeopolitik yükseliş" olarak değerlendirilebilir: çünkü Azerbaycan bu dönemde Ermeni işgalini ortadan kaldırmak için tüm kaynaklarını seferber etmiştir. Bu "jeopolitik asansörler" - petrol ve gaz ve nakliye ve lojistik projeleri - Orta Avrasya'daki "Kuzey-Güney" ve "Doğu-Batı" koridorlarında Azerbaycan'ı daha yüksek seviyelere çıkarmayı başardı. 19. yüzyılda, Napolyon'un "Kıta Kıtası" İngiltere girişimi başarısız olurken, Azerbaycan, saldırgan Ermenistan'ı barışa zorlamak için bölgesel projelerden dışlanmasını sürdürdü. Bağımsızlık üzerindeki kısıtlamalar, ödemeler dengesi ve kronik devlet bütçe açığı, büyük ekonomik kaldıraçların kaybı ve nüfusun dörtte birinin yoksulluk sınırının altında olması Ermenistan'ın Karabağ'ı işgalini sürdürmesine izin vermiyor. Azerbaycan'ın bu yıl Eylül-Ekim'deki askeri başarısı, Ermenistan için bir gerçeği ortaya çıkardı: Kayıp 30 yıl. Ermenistan tarihi bir şansı daha kaybetmemek için işgal politikasından vazgeçmelidir.

Böylece, Ermeni devletinin Azerbaycan'a karşı toprak iddialarının ve saldırganlığının asıl amacı, Azerbaycan toprakları pahasına Ermeni devletinin varlığını genişletme arzusuuydu.

Bu alanların restore edilip tüm ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına uyarlanmaması, Rusya'da benimsenen terminolojiyi kullanarak geliştirilen alanlar olacağı açıktır. Bu yıl yetkililer, kurtarılan bölgelerin rehabilitasyonu için bütçeden 2,2 milyar manat (yaklaşık 1,5 milyar dolar) ayırdı (10 Kasım anlaşmasından sonra Bakü'nün kontrolüne giren bölgelerin resmi adı açıklandı). Ancak tabii ki bu, buzdağının sadece görünen kısmı: miktar, devlete ait şirketler tarafından yürütülen, çeşitli fonlarla finanse edilen projelerin maliyetini ve tabii ki yabancı yatırımı içermiyor.

KARABAĞ'DA YÜRÜTÜLEN RESTORASYON ÇALIŞMALARININ PERSPEKTİF GÖRÜNÜMLERİ

Karabağ büyük bir şantiye olmayı vaat ediyor ve bu sektör kazançlı bir seçenek. Sadece son çatışmada "doğru" pozisyonu almış ülkeler bu bölgelere gelerek ve belirli faaliyetlerde

bulunarak ekonomilerini geliştirebilirler. Bu, örneğin, Fransız şirketlerinin mutlaka buraya gelmeyecekleri anlamına gelir. Ama Türkler, İtalyanlar ve İngilizler zaten buradalar.

İade edilen bölgelerin tamamen restorasyonu, önümüzdeki 10 yıl içinde 100 milyar manat'a (59 milyar dolar) mal olacak. Bu miktar, petrol ve gaz sektörü nedeniyle yeterli mali kaynağa sahip bir ülke için bile çok büyük. Özellikle son dönemde Ermenistan ile yaşanan çatışmalarda zarar gören Karabağ dışındaki şehirlerin rehabilitasyonu için gereken yatırımlar dikkate alınmalıdır.

Azerbaycan tarafına göre, geçen sonbaharda Bakü'den yaklaşık 2.5-3 saat uzaklıkta bulunan Terter şehrine 16.000'den fazla top mermisi düştü. Sadece okullar ve diğer sosyal altyapı tesisleri değil, aynı zamanda konut binaları da etkilendi - yaklaşık 600 aile etkilendi. Evlerini tamamen kaybedenler, devlet pahasına yenilerini inşa ediyor ve mobilya ve gerekli ev eşyalarını satın almaları için 10.000 dolar daha veriliyor.

Altyapı hızla restore ediliyor. Karabağ toprakları, büyük mal akışlarına hizmet edecek bölgelerde madencilik ve tarımın yanı sıra işleme ve uzun vadeli turizm ve lojistik alışverişleri olduğu için ekonomik olarak karlı. Ayrıca Bakü'de belirtildiği gibi Ermenistan da karayolu ve demiryolu iletişiminin geliştirilmesinden faydalanacaktır [8].

Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı, bunun petrol endüstrisi ile ilgili olmayan iş ve alanların yaratılmasında kilit faktörlerden biri olacağından emin. Orada yapılacak her şey faizle karşılanacak ve gelecekte Azerbaycan'ın GSYİH'sinin %20'sini oluşturabilir.

Ancak, bu büyük planların tam olarak uygulanması en az 10 yıl alacaktır. Ana görev, fethedilen mayın alanlarını temizlemektir. Kasım ayının sonundan bu yana, Rusya Savunma Bakanlığı'nın Dağlık Karabağ'daki Mayın Eylem Merkezi'nden uzmanlar 24.000'den fazla patlayıcı cihazı ve 1.200 hektardan fazla patlamamış mühimmatı temizledi.

İstatistiklere göre, mayın temizleme 10 yıla kadar sürebiliyor, bu da yerinden edilmiş kişilerin bu topraklarda 10 yıl boyunca tarım yapamayacakları anlamına geliyor.

Araştırma sonucunda, Ermeni işgalinin Azerbaycan'a verdiği sosyo-ekonomik zararın değerlendirilmesi amacıyla, ilgili farklı devlet kurumlarından, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ermeni işgali öncesi sosyo-ekonomik potansiyeli hakkında doğru bilgi edinmeleri istenmiş ve Ermeni saldırganlığıyla yok edildi.

27 yıl boyunca, işgal altındaki toprakların düşman işgalinden kurtarılmasının müjdesi, Kasım 2020'ye kadar süren savaş sırasında alındı. Kuşkusuz bu alanların tarihi ve kültürel önemi ülkemiz için ekonomik değerlerinden çok daha fazladır.

Turizm, ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunur ve otellere, restoranlara, mağazalara ve turistik yerlere dayalı "temiz" bir alan olarak değerlendirilir. Turizm sektörü ülkeyi ekonomik olarak geliştirmeye devam ederken, en iyi yerlere, özellikle de özel manzaralı kıyı bölgelerine artan bir talep var.

Kurtarılan bölgelerin ekonomik gücü, özgüllükleri nedeniyle diğer ülkelerden önemli ölçüde farklıdır.

1989-1993 yılları arasında Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içindeki Dağlık Karabağ ve çevresi Laçın, Kelbecer, Kubadlı, Zengilan, Cebrail, Ağdam (ilçe merkezi ve topraklarının bir kısmı) ve Fuzuli'de (ilçe merkezinin bir kısmı) Ermeniler tarafından işgal edildi bölgesel merkez ve bölge). İşgalin başlangıcından bu yana gerçekleştirilen yağma ve verimsiz sömürü, ülke ekonomisini alt düzeye indirdi.

Modern zamanlarda, bu nedenle gelecekteki rehabilitasyon önlemleri, ortak bir altyapı ve temel yaşam koşullarının oluşturulmasını içermiştir. Bir sonraki aşamada, ekonomik kalkınma önlemlerine geçiş planlanmaktadır.

SSCB döneminde Dağlık Karabağ, Karabağ ovaları ve Azerbaycan'ın diğer ekonomik bölgeleriyle yakın ekonomik ilişkiler kurarak gelişmiştir. Her yöne giden yollar iki bölgeyi ekonomik olarak birbirine bağlamıştır.

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nin orta kısmı olan Hankendi şehri, Azerbaycan'ın demiryollarına ve karayollarına doğrudan bağlıydı. Genel olarak, bu alan ülkenin ulaşım ve iletişim sistemi ile yakından bağlantılıydı. Hankendi'den Bakü'ye demiryolu ile uzaklık 392 km idi. Bunun bölgenin gelecekteki gelişiminde çok önemli bir faktör olduğu göz önüne alındığında, ulaşım lojistiği haritaları geçmişten gelen altyapı çalışmalarında kullanılabilir. Ancak Ermeni saldırganlığı nedeniyle işgal altındaki topraklarda faaliyet gösteren birleşik ulaşım ve haberleşme sistemi yıkılmış ve kullanılamaz hale gelmiştir.

Gelecekte, daha fazla araştırma, buradaki birçok işletmenin gelişiminin diğer gerçek yönlerini belirleyecektir. Ön araştırmalar, su kaynakları, elektrik, rekreasyon olanakları ve zengin maden kaynaklarının kurtarılmış bölgelerin endüstriyel potansiyelinin merkezinde yer aldığını gösteriyor.

Ülkemizin işgal altındaki topraklarının ekonomik potansiyeline sahip maden suyu kaynaklarının toplam jeolojik kaynaklarının %39,6'sı işgal edilen topraklara aittir. İşgal altındaki topraklarda farklı bileşim ve tedavi edici özelliklere sahip yaklaşık 120 maden suyu yatağı bulunmaktadır [5]. Bunlar, Kelbecer bölgesindeki Yukarı ve Aşağı İstisu, Laçın bölgesindeki Keşdek, İliğsu, Şuşa bölgesindeki Minkend, Turşsu, Sırlan ve diğer maden suyu kaynaklarıdır.

Kelbecer'deki İstisu maden suyu kaynakları, önemli gaz ve kimyasal yapı, yüksek sıcaklık ve büyük doğal kaynaklar ile karakterizedir. Ayrıca Turşsu'dan gelen su ile çeşitli iç hastalıkları tedavi edilmiş ve su temin sistemi aracılığıyla Şuşa'ya su verilmiştir [3, s. 43].

Böylece bölgenin maden suyu kaynakları, içme endüstrisinde yeni işleme tesisleri ve içme endüstrisinde modern bir merkez oluşturulmasına yardımcı olabilir. Aynı zamanda bu doğal kaynakların restorasyonu sonrasında bu kaynaklar turizmin gelişmesi için uygun koşullar yaratmakta ve bu alanlara turist akışını sağlamaktadır.

Peyzaj, doğal kaynaklar ve orman kaynakları için gelecekte tazminat talebiyle bağlantılı olarak Azerbaycan'ın kurtarılmış bölgelerinde değerlendirme çalışmaları devam etmektedir. Yakın gelecekte, bu özel korunan alanlarda koruma rejiminin uygulanmasından sonra doğal iyileşmenin devam edeceğini ve gelişeceğini umuyoruz.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından 4 Ocak'ta imzalanan kararname ile kurtarılan topraklarda sürdürülebilir yerleşim için modern ve nezih bir yaşam sağlamak, her alanda inşaat ve restorasyon çalışmalarını yürütmek ve güvenli güvenliği desteklemek amacıyla Karabağ Canlandırma Fonu kuruldu. Yaşayan, verimli çalışma ve sürdürülebilir büyüme Kamu tüzel kişiliği kurulmuştur.

Kararname, Azerbaycan halkının topraklarını Ermeni işgalinden kurtararak tarihinin en unutulmaz ve görkemli dönemine girdiğini vurguluyor. Ülkenin toprak bütünlüğünün yeniden sağlanmasının devletimiz için uluslararası hukukun üstünlüğü ile milli ve manevi değerlerin bir göstergesi olduğu belirtilmektedir. Yaklaşık otuz yıldır maddi ve kültürel zenginlikleri Ermeni işgalciler tarafından yağmalanan topraklarımızın ihyası, ülkenin siyasi ve ekonomik

egemenliğin güçlendirilmesinin önemli ayaklarından biri olacaktır. Kurtarılan bölgelerde yerleşim, düzgün yaşam ve ekonomik faaliyet sağlanacak, bu alanlarda yapılacak inşaat ve restorasyon çalışmaları, Azerbaycan'ın yeni kalkınma sürecinde sosyo-ekonomik temellerin daha da güçlendirilmesinde önemli bir aşama olacaktır. gelişme.

Belgede ayrıca şöyle deniyor: “Kurtarılmış topraklarda yapıcı çalışmaların yürütülmesinde herkesin desteği, tarihi zaferimize, güçlü ve güçlü bir Azerbaycan için ulusal birlik fikrine, egemen ve güvenli hedefimize önemli bir katkı olacaktır. hayat. Bu alandaki tüm potansiyelin özverili seferberliği, ülkemizin kalkınmasında ortak bir başarı tarihi oluşturacak ve zaferimizi daha da parlak hale getirecektir.”

KURTARILMIŞ BÖLGELERİN EKONOMİSİNDE KALKINMA YOLLARI

Azerbaycan, kurtarılmış toprakları geri kazanma konusunda önemli deneyime sahiptir. Ülkemizde, misyonu restorasyon çalışmalarını koordine etmek ve ÜİYOK'lerin anavatanlarına dönüşleri için koşullar yaratmak olan Bölgelerin Rehabilitasyonu ve Yeniden İnşası Ajansı kurulmuştur.

2020'den itibaren Azerbaycan Ordusu'nun düşmandan kurtardığı topraklar buna göre restore edilecek. 1994 yılındaki başarılı Horadız harekâtının ardından Fuzuli bölgesinde 42 yerleşim yeri yeniden canlandırıldı. Nisan 2016'daki askeri zaferin ardından CebraİL bölgesindeki Jojuq Mercanlı köyü Büyük Dönüş'ün başlangıç noktası oldu. Devletin dikkat ve özeni sonucunda, Jojuq Marjanlı köyü hızla modern ve müreffeh bir yerleşim yeri haline geldi. Bu amaçla Azerbaycan Cumhurbaşkanı çeşitli emirler imzalamıştır [5, s. 33].

Jojuq Marjanlı, işgal altındaki diğer köylerden daha müreffeh ve daha yüksek düzeyde iş ve sosyal hizmetler sağlanıyor. Bu, Azerbaycan ve Ermenistan'ın kalkınma ilişkilerinin farklılığını göstermektedir. Tatar bölgesindeki yeni kurtarılan Sugovuşan ve Talış köylerine giden 29 kilometrelik yolların yeniden yapımına başlandı. Kısacası Azerbaycan topraklarına döndükçe hayat canlanıyor. Bunun için öncelikle özgülleştirilen alanlarda mayın temizleme ve diğer mayın temizleme önlemleri alınır, ardından iletişim kurulur ve son olarak barınma ve üretim sağlanır. Topraklar işgalden kurtulurken "Büyük Dönüş" devam ediyor.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 19 Ocak 2021 tarihli "Karabağ Canlandırma Fonu'nun Faaliyetlerinin Sağlanması Hakkında" (QDF) kararname, kurtarılmış topraklarımızın modern ihtiyaçlar düzeyinde restorasyonu ve yeniden inşasının bir öncelik olduğunu teyit etti. Ülkemiz. Örgütün kuruluş amacı, kurtarılmış topraklarımızı restore etmek ve yeniden inşa etmek için alınan önlemlere maddi destek sağlamak, onları sürdürülebilir bir ekonomiye ve son derece müreffeh bir bölgeye dönüştürmektir.

2021 devlet bütçesinde topraklarımızın restorasyonu ve yeniden inşası için 2,2 milyar manat tahsis edilmesi, planlanan çalışmanın kapsamı, ölçeği ve yoğunluğunun net bir resmini oluşturuyor. Önümüzdeki yıllarda 1,5 milyar manat'tan az olmayacak bu fonların amaca yönelik, şeffaf ve hedefe yönelik kullanımının sağlanması için, olumlu bir itibara ve şeffaf bir yönetime sahip yeni bir kamu tüzel kişiliğinin oluşturulması objektif bir ihtiyaçtır. NDF Denetleme Kurulunda bir dizi ilgili devlet kurumunun başkanlarının temsil edilmesi, restorasyon ve yeniden inşa çalışmaları sırasında koordinasyonun hızlandırılmasına ve yönetimde verimliliğin artırılmasına olanak sağlayacaktır. Güney Kafkasya bölgesinde kurtarılan bölgelerin müreffeh ve modern bir bölgeye dönüştürülmesi için alınan tedbirlerin de tek merkezden uygulanması hedefleniyor.

Karabağ Canlandırma Fonu, kurtarılmış topraklarımızda büyük iş potansiyeline sahip yatırımlar için güvenilir güvenlik mekanizmaları oluşturarak yerli ve yabancı yatırımları teşvik edecektir. Kurtarılan bölgelerin restorasyonu ve geliştirilmesine kapsamlı bir yaklaşım sağlamak için faaliyetler dört aşamada planlanmıştır.

- 1) Özel yönetim formu ve güvenlik;
- 2) Stratejik olarak önemli altyapı sorunlarını çözmek;
- 3) Sosyal hizmetlerin sağlanması;
- 4) Ekonominin yeniden inşası ve sürdürülebilir kalkınma.

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, kurtarılmış topraklarda mayın ve patlamamış mühimmatın (UXO) temizlenmesini güvenlik ve "Büyük Dönüş" programı açısından önceliklerden biri olarak belirledi. Bu ihtiyaç, Ermenistan'ın uluslararası hukuku ihlal ederek, yaklaşık 30 yıldır sadece temas hattına yakın bölgeleri değil, tüm bölge ve şehirleri, yolları, konut binalarını ve stratejik yükseklikleri işgal etmesinden kaynaklanmaktadır [7, s. 87].

Azerbaycan defalarca mayınlı bölgelerin haritasını talep etmesine rağmen, yıkıcı Ermeni tarafı bunu görmezden geldi. Bu, saldırgan ülkenin iletişimi yeniden tesis etme, karşılıklı güven, barış ve güvenlik inşa etme konusundaki bölgesel girişimlerinde samimiyetsiz olduğunu gösteriyor. Ermenistan'ın uluslararası hukuka aykırı eylemlerine rağmen Azerbaycan, güçlü ekonomik potansiyeli nedeniyle kurtarılan toprakları mayın ve UXO'dan bir an önce temizlemeye ve büyük ölçekli peyzaj projeleri başlatmaya kararlıdır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Mayın Eylem Ajansının Azerbaycan Cumhurbaşkanının ilgili kararnamesiyle kurulması ve işletilmesi, mayın ve UXO temizleme alanındaki çalışmaların daha iyi yürütülmesi, sivil halkın olası tehditler hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmesi açısından önemlidir. . Dünyanın en modern, gelişmiş mayın temizleme ekipman, makine, mekanizma ve ekipmanlarının yanı sıra mayın temizleme robotlarının ülkemize getirilmesi, bu işlemin daha güvenli ve profesyonel düzeyde yürütülmesini, hasarın daha sonraki bir aşamada değerlendirilmesini ve rehabilitasyon çalışmalarına başlanmasını sağlayacaktır.

Azerbaycan, yeni doğal kaynakları çekerek batı bölgesinin gelişmesini, madencilik endüstrisinin büyümesini ve metalurji kompleksini sağlama potansiyeline sahiptir. Metalurjinin gelişmesi, Azerbaycan'da bir dizi sanayi ile birlikte askeri sanayinin gelişimini hızlandıracaktır. Azerbaycan Ordusuna 5G teknolojilerinin sağlanmasında askeri sanayimizin de söz sahibi olması gerekiyor. Azerbaycan'ın özgürleştirdiği topraklardaki orman, su ve toprak kaynakları, tarım, işleme sanayi ve turizmin gelişmesi için büyük fırsatlar yaratmaktadır. En önemlisi, kurtarılan bölgelerin ekonomisi yeniden inşa edilecek ve ekonomiyi daha verimli hale getirecek yeni teknolojiler tanıtılacak. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, en harap iki ülke olan Almanya ve Japonya, yeni teknolojilerin tanıtılması ve ekonomik üretkenliğin artmasıyla daha hızlı büyüdü. Örneğin, kurtarılmış Cebraill'in yeniden inşası için yapı malzemelerinin çoğu bu bölgededir: talaş, çakmaktaşı, inşaat kumu üretimine uygun tulus tuf, tuğla üretimine uygun Garajalli kili, çimento üretimine uygun volkanik kül, kil, kalker , kum-çakıl, jasper, kalsedon ve orman kaynakları.

Kurtarılan bölgelerde bir "inşaat patlaması" bekleniyor. Bölgelerin kurtarılmasının bir sonucu olarak, önümüzdeki yıllarda petrol dışı sektörün gelişimine ilişkin tahminlerin revize edilmesi gerekecek. Zira Azerbaycan Ordusunun bu zaferi, petrol dışı sektörün hızlı büyümesine de ivme kazandıracaktır. Bu nedenle, toprakların işgalden tamamen kurtarılması, ekonomik kalkınmamız üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktır. Ön tahminlerimiz, önümüzdeki yıllarda Yukarı Karabağ ve Kelbecer-Laçın ekonomik bölgelerindeki kilit bölgelerin toplam üretiminin 2 milyar manattan fazla artabileceğini gösteriyor [6].

İşgalden önce Azerbaycan'da üretilen tarım ürünlerinin yaklaşık yüzde 35-40'ını işgal altındaki topraklar sağlıyordu. Şimdi, Ermenistan'ın işgaline rağmen, bölge Ermenistan için etkisiz kaldı. Sadece Karabağ topraklarında 250.000 hektardan fazla verimli arazi olmasına rağmen, bu alanların sadece %7'si kullanılmaktadır. Bu nedenle, nehirler ağırlıklı olarak kuzey kesimde, ekilebilir alanlar ise güneyde yer almakta ve bu alanlarda yeraltı suyu daha derindir ve işgalden önce var olan sulama sisteminin tahrip olması bu alanların kullanılmaz hale gelmesine neden olmuştur. Verim düşüktü ve hektar başına sadece 10-12 kental tahıl hasat edildi. Ancak bu rakam işgalden 21-25 cent önceydi. Azerbaycan, kurtarılmış topraklarda bağcılık, tütün, pamuk, koza, meyve ve sebze, kavun ve hayvancılığın gelişmesi için büyük potansiyele sahiptir. Aynı zamanda, işleme ve gıda endüstrilerinin gelişimi için potansiyel bulunmaktadır.

Azerbaycan topraklarının özgürleştirilmesi, ülkede gıda güvenliğinin sağlanmasına da önemli katkı sağlayacaktır. Özellikle hayvancılık ürünlerinde kendi kendine yeterlilik düzeyi artacaktır. Şu anda ülkemizde kendi kendine yeterlilik düzeyi et ve et ürünlerinde yüzde 82,5, süt ve süt ürünlerinde yüzde 86,2'dir. Tahminimize göre, kurtarılmış bölgelerde ekonomik faaliyetin yeniden başlamasından sonra bu ürünleri kendimize sağlayabileceğiz. Ayrıca Azerbaycan'da hububatta (çeltik hariç) kendi kendine yeterlilik seviyesi yüzde 70'e ulaşıyor.

SONUÇ

Islah işlemlerinin önemli olduğu arazilerde çeşitli önlemlerin uygulanması, şema-haritaların geliştirilmesi, kurtarılmış alanlardaki arazilerin durumunu tarım ve agro-teknik bilimlere sahip personel yetiştirerek incelemek için modern bilimsel laboratuvarların düzenlenmesi, humusun ve verimliliğin artırılması toprak kaynakları Araziler hakkında daha doğru bilgilere sahip olmak için yardımcı olabilecek ve onları tersine çevirebilecek araçlar kullanmak çok önemlidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal altındaki topraklarında, doğal kaynakların Ermeniler tarafından uygunsuz kullanımı nedeniyle, ekolojik ve mevcut doğal kaynakların (mineraller vb.) kullanımından mahrum bırakılması, ekonomik kayıplar dışında çevreye ve doğal kaynaklara başka yönlerde de yol açmıştır. kazanılmamış gelir veya kayıp kar şekli Hasar hesaplamasının ilk aşaması tamamlandı. Ancak tespit edilemeyen sonuçların varlığı bu sürecin devamını gerektirmektedir.

Bu nedenle, çalışmanın sonuçları, Azerbaycan'ın kurtarılmış topraklarında mevcut ekonomik durum hakkında araştırma yapılması gerektiğini göstermektedir. Elbette yukarıda bahsedilen endüstriyel açıdan önemli doğal kaynaklara ilişkin veriler bir anlamda görecelidir ve tüm yatakların daha sonraki bir aşamada değerlendirilmesi önemlidir. Sovyet dönemine ilişkin rakamların açıklığa kavuşturulması gerekiyor. Son 30 yılda bölgelerin ciddi şekilde yağmalandığı belirtilmelidir. Ayrıca yeni değerlendirme yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bölgenin maden kaynaklarının da yeni jeolojik haritası çıkarılmalıdır. Karabağ'ın kurtuluşu Azerbaycan ekonomisinin genişlemesine ve çeşitlenmesine katkı sağlayacaktır. Şüphesiz, geleceği öngörmeden, gelişimin ana aşamalarını, yapılacak işlerin sırasını belirlemeden ve olası

sonuçları hesaplamadan ciddi bir başarı elde etmek mümkün değildir. Her hükümetin geleceğe yönelik tavsiyeler ve garantiler sunabilmesi, özellikle devletin kalkınma stratejisi ve taktikleri için özel programlar ve kavramlar sunabilmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Məmmədov Q.Ş. (Bakı, 1998). Azərbaycan torpaqlarının ekoloji qiymətləndirilməsi.
- Mehdiyeva V., F.Novruzova. Y.İbrahimov. (Bakı, 2013). Ekologiya. *Ruscadan tərcümə dərslük*.
- Müseyyibov M.A. (Bakı,1999). Azərbaycanın fiziki coğrafiyası.
- Quliyev T.S. (Bakı, 2005). Təbiətdən istifadənin və ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadiyyatı. *“İqtisad Univeristetini” nəşriyyatı, s. 31*
- Şəkuri B.Q. (Bakı, 2011). Azərbaycan torpaqlarının geokimyəvi xüsusiyyətləri.
- Алиев Б.Г., Алиев И.Н. (Баку, 2000). Проблемы эрозии в Азербайджане и пути ее решения.
- Сафаров И.С. (Баку, 2000). Важнейшие древние третичные реликты Азербайджана. 345 s.
- Ширинов И.Ш. (Баку, 1973). Геоморфологическое строение Кура-Аракинской депрессии (морфоскульптура). 215 с.
- Çolak A. H., Kırca S., Rotherham I., D., İnce A. (İstanbul, 2010) Restoration and Rehabilitation of Deforested and Degraded Forest Landscapes in Turkey, http://eco.gov.az/frq-content/plugins/pages_v1/entry/20190823174831_88765600.pdf
<https://bakuresearchinstitute.org/az/azerbaijan-2030-a-vision-of-the-future/>
<http://www.azerbaijan-news.az/posts/detail/suretli-inkisafin-ve-semereli-islamhatlarin-yeni-hedefleri-1612903561>

EXTENDED ABSTRACT

2020 has been a difficult year for all countries of the world. The pandemic and the global economic crisis have had a serious impact on the economic situation of many countries, which have had to postpone large-scale planned policies and balance spending. However, despite all the economic, social and health problems, the material damage caused by the war, and the numerous and various financial costs, the Azerbaijani state and people repulsed the Armenian aggression in parallel with the pandemic and started a counter-attack for liberation. One of the main goals of the Republic of Azerbaijan at the qualitatively new stage of socio-economic progress is to join the ranks of developed countries through the modernization of all spheres of public life. Experiences show that without a strategy and vision system based on specific goals, it is impossible to achieve high results in the economic field and in the realization of long-term goals. The successful implementation of these and other goals is possible thanks to strong political leaders

with deep economic thinking. "Azerbaijan 2030: National Priorities for socio-economic development" was approved by Decree No. 2469 of the President of the Republic of Azerbaijan dated February 2, 2021, to realize the goals set at the new stage. Based on these priorities, ensuring the implementation of the National Priority "Great return to territories freed from occupation" reflected in the "Socio-economic development strategy of the Republic of Azerbaijan in 2022-2026" approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated July 22, 2022 No. 3378 "State Program on Great Return to Territories Freed from Occupation of the Republic of Azerbaijan" was prepared for this purpose.

In the State Program, the restoration and construction work carried out in the territories freed from occupation and the current situation, the goals aimed to be achieved and their corresponding target indicators, the priority directions of the State Program, the issues of the return of the population to their native lands, expected results, management of probable risks, and the fulfillment of relevant tasks sources of financing and measures to be implemented are reflected. In the preparation of the State Program, progressive international experience, strategic development trends in this field, the socio-economic potential of the liberated territories, and modern challenges of the world economy were taken into account.

By the new distribution of economic regions approved by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan dated July 7, 2021 No. 1386, the scope of the State Program is made up of territories included in the Karabakh and Eastern Zangezur economic regions. Within the implementation of the State Program, the institutional base is of exceptional importance in the implementation of goals such as coordinated organization of restoration and construction works in the liberated territories, reintegration of the territories into the general economy of the country, stimulation of economic growth based on public-private partnership and provision of sustainable settlement.

Since November 2020, the construction of airports, roads, and railways has started in the liberated territories, and within a short period, the transport infrastructure connecting these settlements with other cities and regions of the country has been formed. Systematic measures are being implemented in the direction of building energy infrastructure in the liberated territories and building electricity, water, gas, heat supply, and sewage services to improve the infrastructure provider of the population and create decent living conditions within the framework of efficient use of the region's energy, including renewable energy potential. At the same time, by establishing the necessary communication infrastructure in the areas, services in

this field - mobile communication, radio-television broadcasting, special radio communication, Internet, mail, etc. organized. At present, intensive work is being carried out in the direction of expanding the scope of the network and services.

The main objectives of the State Program "Azerbaijan 2030: National Priorities for socio-economic development" regarding the Great Return to the territories freed from the occupation are defined as follows: It is defined within the framework of sustainable settlement of the population and reintegration of the Territories into economic activity.

Formation of an entrepreneurial environment by attracting new investments for the RECONSTRUCTION OF THE ECONOMY, Ensuring the development of entrepreneurship, including small and medium entrepreneurship, Involvement of new land areas in the agricultural cycle, Restoration of arable lands and livestock farms, formation of modern irrigation infrastructure, Productive food production systems application of sustainable agricultural practices, strengthening of local economic potential and involvement in an economic cycle, achieving sustainable and balanced socio-economic development of territories, development of tourism sector, application of "Smart city", "Smart village" and "Green energy zone" concepts issues such as promotion, etc. are targeted. Providing financial support to the process of reconstruction and restoration of territories freed from occupation is one of the main tasks reflected in the Charter of the Karabakh Revival Fund.

It is planned to finance the implementation of measures related to the State Program at the expense of the following sources: the state budget of the Republic of Azerbaijan; the State Oil Fund of the Republic of Azerbaijan; off-budget funds (Karabakh Revival Fund and other funds); Fund of Azerbaijan Business Development Fund, Agrarian Credit and Development Agency under the Ministry of Agriculture of the Republic of Azerbaijan; domestic and foreign investments; financial means resulting from public-private sector partnership; funds of international organizations, donors and funds; other articles stipulated by the legislation resources, funds from donors and foundations; other sources provided by legislation. Involvement of private investments in the financing of measures provided for in the State Program will be encouraged.